

❑ *Ülvi insanı keyfiyyətləri ilə mənəvi ucalığın zirvəsinə ucalaraq ədəbiyyətə qovuşmuş, unudulmaz Zərifə xanım Əliyeva məhz nurdan yaranan, bütün varlığı ilə nur olan təkrarsız bir insan idi. Elə buna görə də təsadüfi deyil ki, onun seçdiyi sənət də, mənalı ömür yolundakı yorulmaz fəaliyyəti də insanlara nur bəxş etmək amalına xidmət edirdi. Onun təbib əllərindən süzülən işıq bu gün də şafə verdiyi insanların gözlərindədir. Geniş qəlbindən və dərin zəkasından çağlayan nur seli onu tanıyan insanların mənəvi dünyasına daim işıq salır.*

Tarix bizə bir şəxsin simasını da rəhbərlik və elmi tədqiqatçılıq istedadının, tükənməz əməksevərlik və rəmedici nəzakətliyiən xoşbəxt vəhdətini birləşdirən çox az nümunələr vermişdir. Akademik Zərifə xanım Əliyeva məhz belə keyfiyyətlərə malik olmuşdur. Uca dağlar silsiləsinin zirvələri olduğu kimi, Zərifə xanım da müasir Azərbaycan oftalmologiya elminin əsas zirvələrindəndir.

Zərifə xanım Əliyevanın həyatının mənasını təşkil edən nə varsa – gözəl ailəsi, elmi, davranışı, bütövlükdə əxlaqı hamısı onun nuruna qərq olmuşdu. Şübhə yoxdur ki, bütün potensial imkanlarını realizə etmək və inkişaf etdirmək onu formalaşdıran mühitdə mümkün olmuşdur. Axı Zərifə xanım istedadlı və gözəl bir ailədə – görkəmli dövlət xadimi, Azərbaycanın böyük səhiyyə təşkilatçısı Əziz Məmmədkərim oğlu Əliyevin ailəsində anadan olmuşdur. Belə ki, bu böyük insanın xüsusiyyətləri, təbiəti, qızı Zərifə xanıma da keçmişdir.

Ən yüksək keyfiyyətlər – səmimiyyət, alicənablıq, qayğıkeşlik, ilk növbədə özüne, daha sonra ətrafdakilərə qarşı tələbkərlilik, sözü ilə işinin birliyi, vətənpərvərlik, xalqına, Vətəninə və torpağına tükənməz məhəbbət Zərifə xanım Əliyevaya xas cəhətlər idi.

Tibb İnstitutunu bitirdikdən və Moskva şəhərində Mərkəzi Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunda oftalmologiya üzrə ixtisaslaşma kursu keçdikdən sonra 1949-cu ildə Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Oftalmologiya İnstitutunda elmi fəaliyyətə başlayaraq, ordinatordan baş elmi işçiliyə qədər yaradıcılıq yolu keçmiş və böyük mütəxəssis kimi formalaşmışdır.

Elmi fəaliyyətinin ilk dövründə Zərifə xanım tərəfindən traxomanın erkən diaqnostikası, müalicəsi və profilaktikasına dair aktual elmi araşdırmalar aparılmışdır. Namizədlik dissertasiyasında əksini tapmış bu araşdırmaların nəinki elmi, həmçinin böyük praktik əhəmiyyəti vardı. Minlərlə insanın korluqdan xilas olaraq ictimai faydalı əməyə qayıtmasını mümkün etməsi bu elmi tədqiqatların mühümlüyünə dalalat edirdi. Beləliklə, Azərbaycanda traxoma xəstəliyinin ləğvinə yönəldilmiş kompleks tibbi tədbirlər məhz Zərifə xanım Əliyevaya məxsusdur. Onu da qeyd etmək ki, maliyyəyə və traxomaya qarşı fədakar mübarizə aparən professor Əziz Əliyev estafeti qızına vermiş oldu. Fundamental elmi axtarışlardan maksimum praktik nəticə əldə etmək xüsusiyyəti gənc alimin həm bu, həm də sonrakı işləri üçün xarakterik idi.

Zərifə xanımın bütün sonrakı fəaliyyəti tibb elminin nailiyyətlərinin oftalmologiyada tətbiqinə yönəlmışdi.

İnstitutunda müdafiə etdiyi doktorluq dissertasiyasının əsasını təşkil edirdi. Bu məşhur institutun alimləri və ixtisaslaşmış şuranın üzvləri işə yüksək qiymət verməklə çoxillik tədqiqatların nəticələrini monoqrafiya, dərs vəsaiti və metodik tövsiyə şəklində çap etdirməyi məsləhət görmüşlər. Z.Əliyevanın doktorluq dissertasiyası müdafiəsinin şahidi kimi xatirimdə elmi şuranın sədri tərəfindən deyilən ifadə qalır: “Əməkdar elmlər doktorunu parlaq müdafiə münasibətilə təbrik edirəm”. Bu, böyük xoşbəxtlik idi!

Yaradıcılıq uzaqgörənliyi və həyatın nəbzini düzgün təyin etmək bacarığı Zərifə xanım Əliyevaya dünya təcrübəsində ilk dəfə olaraq istehsalat şəraitində – Bakı Məişət Kondisionerləri Zavodunun sexlərində elmi-tədqiqat laboratoriyasını yaratmağa imkan verdi. Bu laboratoriya elmi axtarışlar aparmaqla yanaşı, görmə orqanı xəstəliklərinin erkən aşkar olunmasında və müalicəsində mühüm rol oynayırdı. Laboratoriyanın topladığı elmi ma-

Mənəvi ucalığın zirvəsində

teriallar Z.Əliyevanın üç tələbəsinin namizədlik dissertasiyasının mövzunu təşkil etdi.

Zərifə xanımın elmi fəaliyyətinin çoxistiqamətliyi onun rəhbərlik etdiyi kafedra və elmi-tədqiqat laboratoriyasının müasir oftalmologiya aktual problemlərinə həsr edilmiş müxtəlif tədqiqatları sübut edir. Onun elmi axtarışlarının indiki dövrdə belə aktuallığını keçmiş İtifaqın alimləri tərəfindən həmin monoqrafiyanın təqdim olunması haqqında məno dəfələrlə olunan müraciətləri təsdiqləyir.

Zərifə xanım elmi axtarışlarda müəyyən qanunauyğunluğa riayət edirdi. O deyirdi: “Tədqiqatları təkmilləşdirməklə biz daha bir pillə yüksəlirik və qarşımızda yeni geniş üfüqlər açılır”. O, hərbi-səhra cərrahı N.İ. Piroqovun sözlərini tez-tez tələbələrə xatırladırdı: “Elmi axtarışlarda istiqamət və metod ən əsasdır. Düzgün üsulları və istiqaməti tapmadan çox vaxt itirməklə özüən də çəşirsən”.

Elmi ədəbiyyatla gözəl davranan akademik Z.Əliyeva kafedra və elmi-tədqiqat laboratoriyasında elmi axtarışlarını söylə hazırlayırdı. Buna səbəb Zərifə xanımın yüksək erudisiyası, işləmək mədəniyyəti, məqsədyönlülüüyü və prinsipiallığı idi. O, məlum hadisələri yeni baxımdan görmək qabiliyyətinə malik idi. Məhz Zərifə xanımın şəxsiyyətinin bu xüsusiyyətlərinin cəmi onun orijinal klinik və elmi fəaliyyətini müəyyən edirdi.

Zərifə xanımı həkimlərin mənəvi tərbiyəsi, tibbi etikasi və deontologiyası düşündürürdü. Bu sahəyə “Yüksək istedad” adlı monoqrafiyası həsr edilmişdi. Öz müəhazirlərində Zərifə xanım Əliyeva təkmilləşmə kurslarında dinləyicilərinə həkimlik deontologiyası barədə belə deyirdi: “Xəstə sonin əlini sıxıb səmimi qəlbədən: Həkim, çox sağ ol ! – deyəndə öz elmi nailiyyətinə sevin”.

O, elmi və elmi-pedaqoji kadrların hazırlanması və tədqiqatların aparılması üçün kafedra və laboratoriyanın təchizatına böyük diqqət verirdi. Çox qısa vaxtda o, kafedra və laboratoriyanın maddi-texniki bazasını zənginləşdirdi.

Z.Əliyevanın və tələbələrini apardıçı çoxşaxəli elmi tədqiqatları və bu oftalmoloji məktəbin ümumi cəhəti onun klinik-eksperimental istiqaməti idi. Görmə orqanının peşə patologiyası sahəsində çoxsaylı işlərində Zərifə xanım qeyd edirdi ki, elmi problemlərin işlənməsi nəinki xəstənin ciddi müayinə və müşahidəsindən, həmçinin fiziki amillərin, orqanizmin fizioloji statusunun, biokimyəvi və mübadilə proseslərinin, ətraf mühit amillərinin təsirinə tədqiqatından asılıdır. Bir şey şübhəsizdir: Zərifə xanım öyrənilən prosesin dərinliyiəni aşkar etməyə, şəxsi fikir və mülahizənin yararlanına böyük diqqət verirdi.

Aparılmış fundamental elmi işlərin nəticələri Zərifə xanımın 1976-cı ildə M.Helmholts adına Moskva Elmi-Tədqiqat Göz Xəstəlikləri

nəzəri hazırlığı üzərində qurulan klinik təcrübə təşkil edirdi. Onun çoxistiqamətli elmi yaradıcılığı 12 monoqrafiya, 160-dan çox elmi iş, bir itirə və 12 səmərələşdirici təkliflə öz əksini tapır. Belə çoxşaxəli axtarışları aparmaq məhz Zərifə xanım kimi böyük alim və klinisistə nəşib ola bilər. Məsələ yalnız göz xəstəliklərinin müxtəlif bölmələrini əhatə edən elmi işlərdə deyil, problemən həllinə xüsusi yanaşmadan ibarətdir. Bu xüsusiyyət Zərifə xanımın aktiv surətdə inkişaf etdirdiyi yaradıcılıq birliyiəni əks etdirən faktlarda sübutunu tapır. Mübaliğəsiz demək olar ki, 1970-1985-ci illərdə oftalmologiya sahəsində aparılan birgə yaradıcı axtarışların əsası Zərifə xanım Əliyeva tərəfindən qoyulmuşdur. Buna İkinci Moskva Tibb İnstitutunun göz xəstəlikləri kafedrasının müdiri, Rusiya Tibb Elmləri Akademiyasının haqqı üzvü, professor A.P.Nesterov, Rusiya Diplomdansonrakı Təhsil Akademiyasının oftalmologiya kafedrasının müdiri, professor L.K.Moşetova, Rusiya İridoloqlar Assosiasiyasının vitse-prezidenti, Rusiyanın Əməkdar elm xadimi, professor N.B.Şulpana və digər məşhur alim-oftalmoloqlarla yaradılan elmi əlaqələr canlı sübutdur.

Oftalmologiyanın mühüm problemləri üzrə kompleks tədqiqatlar və nəşrlər öz qiymətli nəticələrini verməklə yanaşı, müasir dövrə qədər davam edən birgə əməkdaşlığın əsasını qoydu.

Yeri gəlmişkən, qeyd etmək istərdim ki, Zərifə xanım elmi əməkdaşların-klinisistlərin müasir instrumentallə müayinələrə yiyələnməsinə böyük fikir verməklə, həkimlərdə klinik müşahidə və klinik analizi ön plana çəkirdi.

Alim-oftalmoloqların formalaşması və əməkdaşlığı sahəsində mühüm rolu 1977-ci ildə Zərifə xanımın təşəbbüsü ilə keçirilən SSRİ Oftalmoloqlar Elmi Cəmiyyəti İdarə Heyətinin plenumunun keçirilməsi oynadı. Bu yüksək səviyyəli forumda oftalmologiyanın aktual problemlərinin kompleks öyrənilməsi geniş müzakirə olundu. Plenum təbabətin bu sahəsinin təşkili və inkişafında, həmçinin elmi-pedaqoji kadrların hazırlanmasında, şübhəsiz, mühüm yer tutdu.

Zərifə xanım Əliyevanın əmək fəaliyyətinin böyük bir hissəsi Əziz Əliyev adına Azərbaycan Dövlət Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutu (Az.DHTİ) ilə bağlıdır. Əvvəl o, göz xəstəlikləri kafedrasının dosenti, sonra professoru və ömrünün sonuna kimi müdiri vəzifəsində çalışmışdır.

1977-ci ildə tibb elmləri doktoru Z.Əliyeva Əziz Əliyev adına Az.DHTİ göz xəstəlikləri kafedrasının professoru seçilmiş, pedaqoji işlə bərabər daha effektiv elmi-tədqiqat

işinin təşkilinə böyük enerji ilə başlamışdır. Belə ki, 1974-cü ildə “Gözün herpetik xəstəliyi və kəskin virus konyunktiviti”ləri” həkimlər üçün dərs vəsaiti kimi nəşr edilmişdir.1980-ci ildə isə Zərifə xanım Əliyeva tərəfindən üç monoqrafiya çap olunmuşdur – “Rezin istehsalında gözün peşə xəstəliyi”, “Gözün hidrodinamik sisteminin anatomo-fizioloji xarakteristikası”, “Gözün və göz siniri yollarının yaşla əlaqədar dəyişiklikləri”. 1981-ci ildə onun “Xroniki yod intoksikasiyası zamanı oftalmologiya” monoqrafiyası nəşr edilmişdir.

1980-ci ildə elmi xidmətlərinə və elmi-pedaqoji fəaliyyətinə görə Zərifə xanıma “Azərbaycanın Əməkdar elm xadimi” fəxri adı verilmişdir. 1981-ci ildə kimya istehsalatında göz zədələnmələrinin profilaktikasının öyrənilməsi üzrə işlərinə, o cümlədən “Rezin istehsalında gözün peşə patologiyası” monoqrafiyasına görə Zərifə Əliyeva SSRİ Elmlər Akademiyasının akademiki M.İ.Averbax Mükafatına layiq görülmüşdür. 1982-ci ildə professor Z.Əliyevanı Ə.Əliyev adına ADHTİ-nin oftalmologiya kafedrasının müdiri seçmişlər. Bu kafedra və klinika oftalmologiyanın aktual problemlərinin, xəstənin müasir inəcə klinik müayinə üsullarının işlənilib hazırlanması üzrə Azərbaycanın aparıcı mərkəzinə çevrilmişdir.

Zərifə xanım Əliyevanın kliniki və kafedrası ilə N.Nərimanov adına Azərbaycan Dövlət Tibb

İnstitutunun digər profilili kafedra və klinikaları, həm də Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Oftalmologiya İnstitutu kollektivləri arasında elmi yaradıcılıq əlaqələri çox məhsuldar olmuşdur. Z.Əliyeva məktəbinin yetirmələri və davamçıları olan, kafedranın və görmə üzvünün fiziologiyası və peşə patologiyası elmi-tədqiqat laboratoriyasının bütün əməkdaşları elmi yaradıcılıqlarının rəngarəngliyi ilə özlərini göstərmişlər.

Professor Zərifə xanım Əliyeva gözəl müəhazirəçi olmuşdur. Onun müəhazirələri, çıxışları həmişə yeniliyi və orijinallığı ilə diqqəti cəlb etmişdir. O, aydın danışq və ifadə mədəniyyətinin zirvəsinə çatmışdır.

Mühazirə və çıxışlarındakı yığcamlıq, fikirlərinin məntiqi ardıcılığı, yüksək ümumi və nitq mədəniyyəti, insanlara diqqəti dinləyicilərinə həmişə zəngin təəssüratlar yaratmışdır. İnstitutun Elmi Şurasının yığıncaqlarında, elmi konqreslərdə, simpoziumlarda, konfranslarda çıxış edərkən Zərifə xanım öz prinsipiallığı, savadlılığı, geniş düşüncəsi, ideya yeniliyi, yüksək humanizmi ilə seçilmişdir.

Zərifə xanımın praktik həkimlik fəaliyyətini xüsusiən qeyd etmək istəyirəm. O, əməkdaşlarından xəstələrə böyük məhəbbət və hörmətlə yanaşmağı tələb edirdi: “Unutmayın ki, müalicə hakimi xəstənin ən doğma adamıdır”.

Zərifə xanım Əliyevanın rəhbərliyi ilə keçirilən həkimlərin

səhər konfransları həqiqi məktəb idi və həmişə canlı, dolğun və əhatəli keçirdi. Müalicə hakiminin xəstə haqqında çıxışı çox vaxt auditoriya qarşısında imtahanə çevrilirdi. Onun tərəfindən keçirilən kliniki araşdırmalar, konsultasiyalar, xəstələrə baxışlar oftalmoloq həkimlərin ixtisasını artırmasında və tərbiyəsində mühüm rol oynamışdır.

1982-ci ildə professor Z.Əliyevanın Moskva alimlərinin əməkdaşlığı ilə “İridodiaqnostikanın əsasları” və “Şəkərli diabet zamanı göz xəstəlikləri” kimi nəhəng işləri çapdan çıxmışdır.

Professor Z. Əliyevanın zəngin elmi-pedaqoji və kliniki təcrübəsi 1983-cü ildə “Oftalmologiyaanın aktual problemləri” əsərinin nəşr olunmasına imkan vermişdir. Bu əsər də “Terapevtik oftalmologiya” kimi həkimləri təkmilləşdirmə institutunun, tibb institutunun müəllimlərinin və praktik həkimlərin masəüstü kitabıdır.

Professor Z.Əliyeva və onun tələbələrini gözəyışı problemləri

sahəsində elmi tədqiqatları xüsusiə müvəffəqiyyətlidir. Bu problem üzrə 1983-cü ildə professor Z.Əliyeva və tibb elmləri doktoru, professor M.Sultanov tərəfindən hazırlanmış iki monoqrafiya – “Gözyaşı axıtmanın fiziologiyası” və “Gözyaşı axıtmanın cərrahi müalicəsinin müasir üsulları” çapdan çıxmışdır.

Professor Zərifə xanım Əliyevanın tibb elmi sahəsindəki böyük xidmətləri 1983-cü ildə onun Azərbaycan Elmlər Akademiyasının haqqı üzvü seçilməsinə səbəb oldu.

Akademik Z.Əliyevanın tələbələri öz müəllimi tərəfindən vəsiyyət olunmuş qabaqcıl mövqeyini qoruyub saxlamış və o cümlədən digər elmi kollektivlərlə əməkdaşlığı davam və inkişaf etdirmişlər.

Zərifə xanım Əliyeva bütün ömrü boyu tibb elminin və səhiyyənin ön sıralarında olmaqla yanaşı, ictimai işlərdə də fəallıq göstərmişdir. O, SSRİ Sülhü Müdafiə Komitəsinin üzvü və Azərbaycan Sülhü Müdafiə Komitəsi sədrinin müavini, Oftalmoloqların Ümumittifaq Elmi Cəmiyyəti və “Bilik” Cəmiyyəti rəyasət heyətlərinin, habelə Moskvada çıxan “Oftalmologiya xəbərləri” jurnalının redaksiya heyətinin üzvü idi.

Ə.Əliyev adına Az.DHTİ-nin professor-müəllim heyəti Zərifə xanımı minnətdarlıq hissi ilə yad edir, onun xatirəsi önündə

baş əyir. O, öz yaradıcılıq enerjisi ilə institutun sonrakı inkişafını müəyyən etmişdir. Zərifə xanım Əliyeva yaradıcı insan idi. Onun insanlara məhəbbətdən qidalanan əməyi onlara mübarizədə və qalib gəlməkdə kömək etməyə yönəlmışdi.

Akademik Z. Əliyevanın xidmətləri qiymətləndirilmişdir. O, orden və medallarla təltif edilmişdir. Zərifə xanımı yaxından tanıyan elm və mədəniyyət xadimləri də onun xidmətlərini yüksək dəyərləndirmişlər.

Zərifə Əliyeva tarixə nəinki istedadlı alim, klinisist, elm təşkilatçısı, eyni zamanda, gözəl pedaqoq və yeni alimlər nəslinin tərbiyəçisi kimi daxil olmuşdur. Azərbaycanda aparıcı oftalmoloji məktəblərdən birini o yaratmışdır. Yüzlərlə hakim onun rəhbərliyi altında insanlara sağlamlıq və yaradıcı əmək sevinci bəxş etməyi öyrənmişlər.

Görkəmli dövlət xadimi, böyük siyasətçi Heydər Əliyevin sədaqətli ömür-gün yoldaşı olan Zərifə xanım ümummilli liderimizə xalqı işıqlı ideallara qovuşdurmaq yollarındakı qətiyyətli mübarizəsində etibarlı dayaqlı olmuş, cəmiyyətimiz üçün dəyərli övladlar bəxş etmişdir.

Nəzim QASIMOV,
Əziz Əliyev adına Azərbaycan Dövlət Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunun rektoru, professor